

*Lataok-e vrak szaruon kötöt tulkot,
Meszaros kezeben feye jölöt sulykot,
Ky mint hania wety halal eleot magat,
De nem kerwlheti az meszaros bardgiat.*

En, el az Isten, igazan igiekeznem az keresztyen nemeteknek szolgálnom oly igazan, mynt az magam nemzetének. De megis ros emberek. Im minden dolgomat wyszha forditiak etc. az Isten latia, hogj felek, felessegem gjermekemel im kezekben wagiok, megh sem hisznek.

Wram, az Szent Peteryek két szolanamat el wytek, az Vyuary uarasba. Egj gialogh dobomat kyre soha ha lehetet nagjod szwkssegem egj marhamra, mynt ara. Az warason kywól az szegenssegnek mynd ruhajokat labokbelyt el fosztotak. Hiszem mindenemel igaz szywel szolgálnek en kegyelmednek, s az ros emberek ezt czelekeszyk. Kegyelmedtől jo valaszt warok feleóle etc. Im ismet ara mentek szegenyek etc.

Aldgia megh Isten kegyelmedet sok jokal. Irtam Kószögön, anno 1605 die 26 May.

Kegyelmed szolgáló atiafia
N. T.

Im az waras Nemetekert mentek, hogj hozanak be, csak Isten tudgia my leszen beleóle, Ky tudgia kynek ál az szerencze.

Kívül czímzés: Generoso ac magnifico domino Francisco de Batyan, sacrae caesareae regiaeque maiestatis Cisdanubianarum generali capitaneo, domino et fratri mihi carissimo.

Eredetije fél ív papíron, kívül gyűrűs zárópecséttel.

V. WINDISCH ÉVA

FELJELENTÉS ZRÍNYI MIKLÓS ELLEN (1654)

A költő Zrínyi Miklós politikai pályájának néhány már ismert részletét világítja meg új oldalról az a névtelen és keltezetlen feljelentés, mely az Országos Levéltár Újkori törzsanyagában fekszik.¹ A másféllapos szöveg Zrínyi Miklós és a parasztfelkelők kapcsolatának, Zrínyi Péter velencei utazásainak, s a két testvér állítólagos titkos terveinek kérdéseit sorolja fel, burkolt formában lázadás pártolásával, haza- és felségárulással, tisztséghajhászással vádolva meg őket egyszerre.

Jóllehet a jelentésben foglalt adatok általában ismertek, a kis szöveg mégis néhány tanulsággal szolgál. Zrínyi és a horvát parasztfelkelők kapcsolatait Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiája bőséges, eddig ismeretlen anyag alapján tárgyalja.² A feljelentés lényegében igazat állít: Zrínyi valóban halogatta a mozgalom ellen indítandó fegyveres akció véghezvitelét. A kifejezett támogatás vádja már természetesen túlzás: azt a válaszfalat, mely e korban feudális úr és jobbágy között szükségszerűen emelkedett, Zrínyi sem tehetette semmivé. Más kérdés az, hogy az adott viszonyok között hallatlanul messzire ment a jobbágság jogos érdekeinek védelmében.

Maguk a felkelők is bizalommal viseltettek Zrínyi iránt. Mint a Klaniczay által ismertett Relatio elmondja³: leveleket intéztek Zrínyihez, melyekben többek között azon kérnek, hogy az mint az előtt is szólottak véle, vegye maga birtokában őket. — E kérdés érdemi tartalmát a feljelentés egy kitétele világítja meg: a jobbágyok »in bellicis«, tehát a katonai vonatkozású ügyekben kívánnak Zrínyi alá tartozni. Úgy látszik — bár ezt a feltevést csak további adatok tehetnék bizonyossággá — nem arról van itt elsősorban szó, mintha a jobbágyok át

¹ Újkori törzsanyag, 1650. 85. fasciculus. Az irat 1906-ban egy német könyvkereskedőtől ill. egy németországi árverésen történt vétel útján került az Országos Levéltár birtokába. Hogy az eredeti jelentéssel, vagy annak egy egykorú másolatával van-e dolgunk, az irat külsőségei alapján nem állapítható meg.

² Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós*. Bp. 1954. 335—347. l.

³ »Erdődy Imre Uram feltámadott szavamelléki jobbágyival való dolgának igaz relatioja.« *U. o.* 336—338. l.

kivánnának költözni Zrínyi birtokaira. A horvát bán fennhatósága alá tartozni »in bellicis« azt jelentheti, hogy az ily módon kiváltságolt jobbágyok ugyanazon szabadságokat élvezik, mint a predauciusoknak, vlahoknak nevezett, Horvátország területén élő balkáni népek: felmentést nyernek az adófizetés alól, határfőri szolgálatot teljesítenek, és közvetlenül a haditanácstól függenek.⁴ A horvátországi jobbágyság részéről eddig is mutatkozott bizonyos beszivárgás a határfőri soraiba; most — úgy látszik — a felkelő parasztság, vagy annak egy része, megelégedve a földesúri elnyomást, ennek az állapotnak elnyerését tűzte ki mozgalma céljául, annyiban kívánván csak helyzetét a predauciusokétól megkülönböztetni, hogy főhatóságául nem a haditanácsot, hanem a horvát bánt kívánta elismerni. Nem túlzás talán az a következtetés, hogy a felkelők célkitűzéseinek ilyenén megformálása a bán személyébe vetett bizalomra is visszavezethető: míg a többi földbirtokos harc nélkül átengedte őket a török garázdálkodásainak, Zrínyi eddigi pályájában biztosítékot láthattak arra nézve, hogy a bán — rájuk támaszkodva — nagyobb erővel fogja majd folytatni a török-visszaszorítására irányuló harci tevékenységét. A meggyökeresedett társadalmi formák átalakítása azonban ekkor nem volt végezhető, s mikor azután úgy látszott, hogy — ellenállásuk eredménytelenségén elkeseredve — a jobbágyok a fegyverkező törökhöz is hajlandóak lennének csatlakozni, Zrínyi határozott fellépéssel vetett véget a mozgalomnak.⁵

A jelentés második része — a Velencével való titkos politikai kapcsolat vádja — már erősebben eltér a Zrínyiek ellen ezekben az években általában elhangzó panaszok irányától. Ismeretes, hogy a Zrínyi-testvérek egész pályafutásuk alatt, gazdasági, politikai és kulturális vonalon egyaránt, szoros kapcsolatot tartottak fenn Velencével.⁶ Zrínyi Miklós pályája elején, 1645-ben felajánlja szolgálatát a törökkel éppen háborúban álló köztársaságnak, s élete végén, elkeseredve a gyáva békekötés felett, ismét kijelenti Sagredonak, Velence bécsi követének, akivel titkos utakon érintkeznek: »szívesen vállalja, hogy a köztársaság szolgálatába áll hatezer öreg és válogatott katonájával együtt.«⁷ Az ötvenes évek velencei kapcsolataiban azonban — úgy látszott — a gazdasági mozzanat volt a túlnyomó. Az ausztriai hatóságok 1643 óta éles harcot folytattak a két Zrínyi, elsősorban Zrínyi Péter Buccharin keresztül Velence felé irányított marhakereskedelme ellen, minthogy tengerparti birtokaik lehetővé tették a Zrínyiek számára a Habsburgok gyarmatosító célzatú vámpolitikájának megkerülését.⁸ Az ellentétek odáig fajulnak, hogy az udvari kamara a tengerparton birtokos Zrínyi Péter börtönbevetését, ellene felségserzési pör indítását javasolja.

Az udvar magatartását azonban nem kizárólagosan ezek a gazdasági tényezők szabták meg. Nem nézhették jó szemmel azt sem, hogy a Zrínyiek nemcsak az ország területén harcolnak az udvar intenciói ellenére is a törökkel, de Zrínyi Péter saját hadihajóján a tengeren is üldözöbe veszi őket.⁹ A feljelentés Zrínyi Péter velencei érintkezését kizárólag politikai célkitűzésekkel motíválja, s bevonja a kérdésbe Miklóst is, aki pedig az ötvenes évek kereskedelmi jellegű vitáiban már kevésbé szerepel. Az udvar 1654-ben a török elleni akciói és a Velencével folytatott tárgyalások miatt fosztja meg Zrínyi Pétert tisztségeitől.

Miklós együttműködése öccsével ezekben a kérdésekben legalább is valószínű. Hogy Velencére, mint a török elleni szövetségesre, mindvégig számított, a közvetlen kapcsolatokon kívül művei is bizonyítják: nemcsak az 1652-ben írt *Vitéz hadnagyban* bíztat a Velencével való összefogásra,¹⁰ de megjegyzi az *Ájumban* is, ahol pedig kijelenti, hogy egyetlen nemzettől sem várhatunk segítséget, — az olasztól sem, szétszaggatottsága miatt: »hogy azok a főurak és fejedelmek (t. i. az itáliaiak) el nem mulatják ugyan úgy, ha mitőlünk látnak jó igyekezetet és ugyan valóságos operációt, mind pénzzel, mind néppel, mind tanácsal megsegítenek.«¹¹ — Nyilvánvaló, hogy a velencei szövetséget Zrínyi ebben az időpontban is reálisnak látta — arra persze nem számított, hogy Itália saját részvételünk nélkül mentsen meg bennünket — s nincsen semmi okunk feltételezni azt, hogy a két mű megírása közötti időpontban a nyolc évi időközzel kétszer kifejezett azonos álláspontjától eltért volna. — A jelentés kiegészíti ezt a néhány adatot, elismervén, hogy a köztársasággal való kapcsolatok valószínű célja a török távoltartása a magyar területektől, s figyelmeztetvén az ilyenfajta külpolitikai kísérletek Habsburg-ellenes lehetőségeire, elárulja, hogy a bécsi udvart ezekben az években nemcsak a Zrínyiek kereskedelmi akciói nyugtalanították.

Még egy vád merül fel a jelentésben, mely némi magyarázatot igényel: a Zrínyiek tisztséghajhászása. Úgy látszik, Zrínyi nádorságra vonatkozó terveire céloz a feljelentés, s bár

⁴ Klaniczay, *id. m.*, 229. l.

⁵ *U. o.*, 345. l.

⁶ *U. o.*, 43—44., 221—222., 252., 458. l.

⁷ Sagredo: *Relation de la Cour Imperiale faite au Doge de Venise*, Paris, 1670. 69. l.

⁸ Takáts Sándor: *A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása*. (Szegény magyarok. Bp. é. n. 129—247. l.) 187—198. l. és Klaniczay, *id. m.* 232—233. l.

⁹ Takáts, *id. m.*, 200. l.

¹⁰ *Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái*. Sajtó alá rendezte Markó Árpád, Bp. 1939. 116. l.

¹¹ *U. o.*, 278. l.

Zrínyi és Rákóczi György — egyébként 1654 tavaszán napfényre kerülő — kapcsolatairól nem látszik tudni, tevékenységét eleve bizalmatlanul szemléli.

Az irat keletkezésének időpontját a benne foglaltak alapján az 1654. év elejére tehetjük. A parasztmozgalom 1653 tavaszán robbant ki, a zágrábi káptalan sziszei jobbágysai pedig 1654 januárjában csatlakoztak a felkelőkhöz. Az iratban említett meghíúsult tárgyalás 1653 decemberének végén zajlik le; s az 1653. év folyamán volt alkalom arra is, hogy kiderüljön: a bán nem kíván a császári seregekkel szövetkezve véres megtorló hadjáratban számolni le a felkelőkkel. Zrínyi Péter 1653-ban járt Velencében és 1654-ben hadakozott Dalmáciában a török ellen; ezekre az utakra célozhat a jelentés.¹² A nádori tervek is 1654 elejére, Pálffy halála s a Rákóczi és Zrínyi közt létrejött csendes megállapodás után öltenek határozottabb formát.

Nem elsősorban ezek a nagyobbára ismert tárgyi adatok adják meg a kis irat érdekességét. Jelentősebbnek látszik az a körülmény, hogy az irat a Zrínyi-fivérek tervszerű, stítkos utakon át történő megfigyelésére, az ellenük felhozható »különbféle jelek« hosszadalmas összekövácslására nyújt bizonyítékokat. Zrínyinek voltak ellenségei az udvarnál — Auersperg herceg, Puchaim, Lippay érsek, — volt ellensége a bánságban is — elsősorban a parasztmozgalom során vele szembekeült Erdődy gróf, akinek embere a Relatio-t készítette Zrínyinek a parasztmozgalom ügyeinek békés kezelésében vitt szerepéről; — ez a jelentés azonban a hivatalos kémjelentések stílusában, a megbízók által jól ismert szerzőt elleplező névtelenségével, a megfigyeléseknek nem egyetlen esetre, hanem a Zrínyiek általános magatartására kiterjedő jellegével, s végül ugyancsak a megbízó szájafeje szerint előlegezett rosszindulatával arra vall, hogy az udvar nemcsak alkalmi jelentéseket fogadott szívesen a két Zrínyiről, hanem saját megbízottait is elhelyezte, ha nem is közvetlen környezetükben, de mégis olyan ponton, ahonnan szándékaik, cselekvéseik még szemmel tarthatók voltak. A Zrínyiek megfigyeltetését gazdasági okok, a jól jövedelmező Zrínyi-birtokok megszerzésének óhaja, s a köztük és az udvari párt közt kiélekedő politikai ellentétek egyaránt indokolták. Nem tudjuk, mennyire valósultak meg a megbízott javaslatok a horvátországi és szlavóniai tábornokoknak és a velencei császári követnek e kémtevékenységbe való bevonását illetőleg, de Zrínyi Péter itt javasolt eltüntetése a külföldi utazgatásoktól kétségtelenül megvalósult — ha ez a tilalommal nem is sokat törődött.

Nem kétséges, hogy Zrínyi Miklós tudott megfigyeltetéséről. Néhány évvel később Klobusiczky András írja Rákóczinak, hogy a bán nem küld ezúttal levelet számára — »úgy látom, tart attul, valahogy nem interciálják levelét...«¹³ S nem kétséges az sem, hogy a bizalmatlanság és rágalmazás e légkörben Zrínyiben csak még jobban megerősödött az 1650 óta lezajló események során érlelődő elhatározás: hogy a magyar nép a Habsburg elnyomóktól függetlenül, saját belső erőforrásaira támaszkodva számoljon le a török veszedelemmel.

A jelentés szövege a következő:

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas Domine, Domine Clementissime.

Innotuit per occultas vias, Comitum Nicolaum Zrinium Banum modernorum motuum et Rebellionis Rusticanae in Sclauonia, si non authorem plane, ad minus fautorem et fomentum esse. Praesidium Sisium, magnae considerationis, eique adiacentes Colonos, caeterosque Rebelles, sibi subycere in bellicis velle; illud praesidium est Capituli Zagrabiensis. Compositionem eorundem Rebellionum ultimam tentatam, in bonis Comitum Petri, Bani Fratris, dissolutam fuisse. Eundem Banum assistentiam Capitaneorum Generalium Vestrae Majestatis Sacratissimae, ad comprimendos Rebelles, refugere. Parte ex altera Comes Zrinus Petrus frequens Venetys est, et nunc eo perexit; unde quoties fit redux Fratrem conuenire quacunque tandem via consuevit. Nititur hic Junior Frater in partibus maritimis fortior esse, per acquisitionem Nouae cuiusdam Arcis a Comitibus a Tersacz; cum similiter ante biennium Nauim maiorem, Berton uulgo uocatam, multis postmodum oneratum tormentis bellicis, et oppugnationibus non ineptam, maritimis uero partibus Vestrae Majestatis Sacratissimae subiectis, suis occasionibus, formidolosam, extrui curasset, quae quidem nunc fertur in seruitus Venetorum.

Quae praedicta in quem finem tendere possint, aut quas molestias procreare, Majestas Vestra Sacratissima sapientius penetrabit. Mihi illud probabile ualde est, ex diuturna variorum indiciorum obseruatione, nimirum quod praedicti Comites se facere aliquos maiores uellent, et nouos Titulos meditentur, oblata occasione. Quamuis et illud suspicione non careat, eos ad diuertenda a Venetis arma Turcica laborare, sicque posteriores eorum fines ambire.

Proinde, quantum consequor, et cum bona uenia et Clementia Majestatis Vestrae Sacratissimae sit dictum, arbitrari necessarium esse, si Majestas Vestra Sacratissima secreta imponeret Consilio Sui Intimo Graecensi, et dominis [?] Generalibus Sclauoniae et Croatiae,

¹² Margalits Ede: *Zrínyi Péter és Frangepán Katalin*. Bp. Kiny. 10—11. l.

¹³ Pettkó B.: *Az 1655-i pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Történelmi Társ., 1891. 173. l.

quatenus praenominatis duobus Comitibus, quam secretius fieri potest attendere, et eorum intentiones obseruare et penetrare conarentur. Similiter etiam Vestrae Majestatis Sacratissimae Residens Venetys operam ad id et modum adhiberet. Neque pateretur Majestas Vestra Sacratissima Consiliarios Suos, ex Regno, sine suo expresso consensu, ad externos Principes, adeo frequenter praesertim, commigrare, ibidemque moras texere.

A szöveg magyar fordítása :

Titkos utakon kiviláglott, hogy gróf Zrínyi Miklós bán, ha nem is teljességgel kezdeményezője, de legalább is pártfogója és támogatója a mostani mozgalmaknak és a parasztok szlavóniai felkelésének. A nagyjelentőségű Sziszek erősség, a hozzátartozó parasztok és a többi lázadók ő alája akarták rendelni magukat hadügyi vonatkozásban; ez a vár a zágrábi káptalanhoz tartozik. Ugyanezen lázadók végtére megkísérelt lecsendesítése Péter grófnak, a bán testvérének birtokán meghiúsult. Ugyanez a bán elkerülni igyekszik Felséged tábornokainak támogatását a lázadók elnyomására. Másrészt viszont Zrínyi Péter gyakran van Velencében, és most is odament; valahányszor onnan visszatér, végül is valamilyen úton találkozni szokott bátyjával. Ez a fiatalabb testvér arra törekszik, hogy a tengerparti részekben megerősítse magát egy bizonyos új várnak a tersaczi gróftól történő megszerzése által;* aminthogy hasonló okból két évvel ezelőtt egy nagyobb hajót, köznyelven berton nevűt,** építtetett, melyet felszerelt ágyúkkal s amely ostrom viselésére sem alkalmatlan, a Felségednek álvettett tengerparti részekben pedig alkalomadtán veszedelmes is lehet; ez pedig most a velenceiek szolgálatában közlekedik.

Hogy ezek a fent elmondottak hová vezethetnek, vagy minő nehézségeket hozhatnak létre. Felséged bölcsebben át fogja látni. Előttem, különféle jelek hosszadalmas megfigyelése folytán igen valószínű nek látszik, hogy fent nevezett grófok alkalomadtán valami nagyobb akaráják tenni magukat és új tiszt-ségek elérésén jár az eszük. Ámbár az a gyanú is fennáll, hogy fáradozásuk célja a velenceiektől elfordítani a török hadakat, és így azoknak távolabb eső határaihoz is eljutni.

Énnélfogva következtetésem szerint — és ez Felséged jó engedelmével és kegyelmével legyen mondva — úgy gondolnám, szükséges lenne, hogy Felséged titkon bizza meg gráci titkos tanácsát, és a szlavóniai és horvátországi generális urakat, hogy a fent nevezett két grótot, amilyen titokban csak lehet, tartsák szemmel, szándékaikat figyeljék meg, és próbáljanak meg ezeket belemélyíteni. Hasonlóképpen Felséged velencei követe is vegye erre a fáradságot és módot. És ne túsja el Felséged, hogy tanácsosai kifejezett beleegyezése nélkül az országból, kiváltképpen ilyen gyakran, idegen fejedelmekhez távozzanak és náluk hosszabb időt töltsenek.

CSAPODI CSABA

ZRÍNYI MIKLÓS VÉGRENDELETE 1662-BŐL

Zrínyi Miklós végrendeletének eredeti példányát nem ismerjük, maga a szöveg azonban eddig sem volt ismeretlen a tudományos kutatás előtt. Széchy Károly 1896—1902-ben megjelent ötkötetes munkájában egészen röviden, néhány sorban ismerteti tartalmát és utal az általa használt másolat példány lelőhelyére: Országos Levéltár, Liber Regius 13. kötet, 284. lap.¹ A végrendelet úgy került a Liber Regiusba, hogy Zrínyi özvegye 1666-ban a végrendelet megerősítését kérte és kapta I. Lipóttól.²

Széchy magát a szöveget nem vette fel könyvének nagyszámú mellékletei közé s mint forrást sem aknáztta ki eléggé. Jellemző példa erre, hogy éppen a végrendelettel kapcsolatban azt írja, hogy bár Zrínyi név szerint ismert két lánya, Mária Terézia és Mária Katalin közül az első már korábban meghalt, »hősünk végrendeletében mégis két leányról emlékszik meg«, tehát »volt egy harmadik, ismeretlen nevű leánya is, ki intézkedése után hunyt el.«³ Pedig, a végrendelet pontosan megnevezi két élő leányát, Mária Katalint és Mária Borbálát, a harmadik lány neve tehát nem ismeretlen. A végrendelet szövegét, kiadva nem lévén, a későbbi kutatás sem aknáztta ki, hanem megelégedett a Széchy Károlynál található néhány adat felhasználásával: Pintér Jenő, Markó Árpád művei is Zrínyi ismeretlen nevű lányát említik.⁴

* Tersatto vára a Frangepán-család ősi fészke volt.

** Nagyobb méretű, árbóc nélküli hajó régi olasz neve.

¹ Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós. 5. kötet 212. l.

² Confirmatio Testamentariae Dispositionis quondam comitis Nicolai a Zrinio pro parte Generosae ac Magnificae dominae Comitissae Mariae Sophiae Natae Löbl Relictae viduae. Ez a közlemény már ki volt szedve, amikor Vörös Károlyné Windisch Éva arról értesített, hogy a végrendeletnek harmadik másolatát találta meg, azt a példányt, melyet öz. Zrínyi Miklós né kapott Lipót királytól 1666-ban s melynek szövege a Liber Regiusba került. A példány lelőhelye: Országos Levéltár. Törzsszámok 105. csomó. 1666. év. Az irat Széchényi Ferenc birtokában volt s innen került a M. N. Múzeum levéltárába, majd az Orsz. Levéltárba.

³ Idézett helyen.

⁴ Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete. 3. kötet. Bpest 1931. 389. l. — Markó Árpád: Gróf Zrínyi Miklós. Bpest 1942. 57. lap. Itt elírás folytán Mária Krisztina van Mária Katalin helyett. — Hasonlóképpen röviden hivatkozik a végrendeletre Takács Sándor: Gróf Zrínyi Ádám. (Régi magyar kapitányok és generálisok. Bpest 1922. 345. és 365. l.) forrásmegjelölés nélkül. — Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bpest 1954. 407. l.-on két leányát említi, akik között Mária Terézia korábban meghalt.